

І.В. Стан соціально-побутової сфери українського повоєнного села (1946–1955 рр.) / І.В. Рибак І.В. // Український історичний журнал. – 1994. – №1. – С. 61–72. 9. Швидкий В.П. Бродяжництво і жебрацтво як елемент соціального життя в Україні у першій половині 1950 рр. / В.П. Швидкий // Український історичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 152–158. 10. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.). Колективна монографія у 3-х частинах / відп. ред. В. М.Даниленко. – Ч 3. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 336 с. 11. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.). У 2-х книгах, 3-х частинах / відп. ред. В.М. Даниленко. – Кн. 1, ч. 1–2. – Київ.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 351 с. – (Серія "З історії повсякденного життя в Україні"). 12. Історія українського селянства. Нариси в 2 тт. / голова ред. ради В.М. Литвин. – К.: Наукова думка, 2006. – Т.2. – 655 с. 13. Коваль М.В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війні 1939–1945 рр.: Спроба сучасного концептуального бачення / М.В. Коваль. – К., 1994. – 58 с. 14. Радянська Україна. – 23 жовтня 1944. 15. Центральний державний архів громадських об'єднань і організацій України, ф. 1, оп. 83, спр. 62, 71 арк. 16. Гриценко Т.Т. Піклування партії та уряду про інвалідів Вітчизняної війни та сім'ї фронтовиків у 1943–1945 рр. / Т.Т. Гриценко // Український історичний журнал. – 1973. – № 3. – С. 72–79.

Николай Бушин, Елена Суденко

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ УСЛОВИЙ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАДАПТАЦИИ ДЕМОБИЛИЗОВАННЫХ ВОИНОВ В ПЕРВЫЕ ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ НА УКРАИНЕ

В статье проанализированы отдельные последствия Великой Отечественной войны и влияние их на положение различных социальных категорий, включая бывших воинов, а также обозначены некоторые аспекты политики органов государственной власти, направленные на облегчение процесса социальной реадaptации фронтовиков на территории Украины.

Ключевые слова: реадaptация, демобилизованные, помощь, инвалиды, попрошайничество.

Mykola Bushin, Olena Sudenko

SOME ASPECTS TERMS OF RESETTLEMENT OF DEMOBILIZED SOLDIERS IN THE EARLY POSTWAR YEARS IN THE UKRAINE

The article analyzes some effects of WWII and their impact on the social status of different social categories, including former soldiers, and outlined some aspects of social policy of public authorities that have been directed to facilitate the readaptation soldiers in Ukraine.

Key words: readaptation, demobilized, the disabled, begging.

УДК 94(477)

Ганна Побережець

УЧАСТЬ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА У ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано участь В. Чорновола у президентських виборах в Україні 1991 р., його роль в суспільно-політичному житті та відродженні духовності.

Ключові слова: В. Чорновіл, Л. Кравчук, НРУ, президентські вибори.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового переосмислення ідеологічних засад та практичної скерованості українського інакомислення 60–80-х рр. ХХ ст., розкриття багатовимірного відношення "людина-історична епоха суспільства", висвітлення діяльності В. Чорновола, як відомого правозахисника, голови Львівської обласної Ради народних депутатів, керівника радикального табору національно-демократичних сил у Верховній Раді України, реформатора і журналіста, Героя України.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації подано спробу цілісного викладу політичної біографії В. Чорновола у президентських виборах 1991 року.

Об'єкт дослідження – політичні процеси періоду державного будівництва України на початку 90-х рр. ХХ ст.

Предмет дослідження – внесок В. Чорновола у розвиток суспільно-політичної думки України та розбудову й утвердження її державності.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб проаналізувати політичну біографію В. Чорновола та оцінити його діяльність під час президентських виборів 1991 р.

Завдання дослідження ґрунтуються на аналізі внеску В. Чорновола у процес формування та розбудови державної незалежності України.

Основу джерельної бази статті складають матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано В. Деревінським. У його монографії "В'ячеслав Чорновіл. Нарис портрета політика" окреслено важливі моменти життєвого шляху В. Чорновола. Розкрито його роль і значення в суспільно-політичних процесах України другої половини ХХ ст. [1].

Важливе значення для осмислення В. Чорновола, як особистості, громадського і державного діяча має десятитомне видання його праць (на середину 2012 р. ще не завершено, вийшло сім томів). Видання започатковане у 2003 році Міжнародним благодійним фондом В'ячеслава Чорновола та видавництвом "Смолоскип" [2].

Нещодавно вийшла монографія доктора історичних наук, професора В. Шкварця та аспірантки Г. Побережець під назвою "Чорновіл В'ячеслав Максимович: життєпис-хроніка діяльності та творчості". В монографії висвітлено життєвий, державотворчий та творчий шлях В'ячеслава Максимовича Чорновола і його внесок у здобуття Україною незалежності. Розкрито його роль і значення в суспільно-політичних процесах України другої половини ХХ століття. Подано хронічку основних подій життєдіяльності та творчості В. Чорновола [3].

Львівський період державотворчої діяльності В. Чорновола охоплював 1990–1992 рр., коли він був головою Львівської обласної Ради народних депутатів. У цей час постали конкретні завдання, які необхідно було реалізувати В. Чорноволу. Серед них такі, як: у найстисліші терміни перейти від режиму опозиційної боротьби за владу до конструктивної роботи формування міцних владних структур, здатних не лише вистояти в умовах внутрішньої та зовнішньої безпеки і всіляких утисків з боку тоді комуністичних центрів Москви та Києва; об'єднати усі демократичні сили й владу в Галичині (Львівська, Івано-Франківська і Тернопільська області – ідея Галицької Асамблеї); мобілізувати сили й ресурси для стимулювання й поширення національно-визвольного руху в Україні; форсувати розбудову в Галичині фрагменту Української держави на засадах демократії та ринкової економіки [4, с. 49].

В. Чорновіл почав поступово вирішувати ці питання, одним із перших його кроків стало затвердження національної символіки та відродження культурних цінностей українського народу.

За часів діяльності В'ячеслава Максимовича на чолі Львівської обласної Ради розвиток в усіх сферах став набирати швидких обертів, у суспільному житті намітилися зміни у політичній, економічній та соціальній сферах, розпочалася адміністративна реформа. Економічна галузь розвивалася у режимі скоординованої підготовки до довгоочікуваного переходу на ринкові відносини, а саме шляхом створення ринків житла, товарів та послуг, цінних паперів і праці, передачі майна в колективну, акціонерну та приватну власність, а особливо раціонального використання того потенціалу територій, які повинні були забезпечити соціальний захист населення.

В. Чорновіл сприяв ухваленню переходу до аграрної реформи, тобто утворення колективних господарств шляхом перетворення радгоспів і колгоспів у об'єднання їх власників, за допомогою паювання вартості та за умови розподілу землі, вдосконалення структури фермерських господарств тощо. Діяльність В. Чорновола, як голови Львівської обласної Ради, призвела до зрушень у політичній, економічній та соціальній сферах суспільного життя.

У 1992 р. між III та IV з'їздами Народного Руху України в середовищі організації намітилися кризові явища: ідеологічна, політично-організаційна. Спершу криза виникла у Львові, де один з найвідоміших дисидентів В. Мороз висунув гасло: "Після референдуму демократія себе вичерпала. Рух повинен переходити на національні засади" [5, с. 64].

Кризові явища стосувалася місця Руху в політичній сфері держави. Було два підходи до діяльності Руху: Рух, який повинен був обслуговувати політичні партії, які нестримно почали виникати на його основі та Рух, як сильна, цілеспрямована, політична організація, яка повинна була своєю діяльністю привести до поставлених цілей її лідерів.

При вирішенні проблеми відносин Руху і влади тоді ж В. Чорновіл окреслив позицію Руху – продовжувати боротьбу проти влади і виборювати достойне місце для партії, вбачаючи вихід або у підтримці влади, або навпаки, у протидії їй. До обрання головою Львівської обласної Ради В. Чорновіл був прихильником побудови демократичної незалежної держави мирним, конституційним шляхом. Він був прихильником широкої політичної структури, культурно-національних автономій для національних меншин, свободи совісті, релігійного миру [6, с. 51–52].

Будучи завжди прихильником демократичного життя, відстоюючи власні позиції державної незалежності України, він вбачав у цьому, як єдиний її надійний порятунок від катастроф, проте це

не давало можливості для розвитку її з середини. Існували проблеми, пов'язані із розвитком економіки, політичної системи, складним залишалося духовне життя, послаблене репресіями.

Вагоме значення для розвитку як держави, так і суспільства, а також для відродження і захисту притаманних кожній людині прав і свобод представників усіх національностей, що проживали на території країни, мало прийняття 24 серпня 1991 р. Акта проголошення незалежності України. Уже в перших документах молодій державі наголошувалося, що вона забезпечить рівні політичні, економічні та соціальні права усіх громадян, повну свободу розвитку національних мов і культур [7, с. 154–155].

В. Чорновіл вбачав вихід із проблем, що постали перед державою у наступному: деідеологізація суспільства, відмова від "демократичного централізму", найширше місцеве самоврядування – аж до земельного устрою незалежної України у подальшому майбутньому; розуміння політики як компромісу; відкидання будь-якого імперіалізму в національній політиці [6, с. 98].

Ще на початку 1990 р., В. Чорновіл обговорював ситуацію щодо його обрання на посаду голови Верховної Ради УРСР: "Я розглядаю як службу і як проміжну...", "уважаю абсолютно необхідним уведення президентства України й ліквідацію президентства СРСР... Президент України повинен обиратися прямим усенародним голосуванням. Гадаю, такі вибори можна було провести через рік-півтора" [6, с. 100]. В. Чорновіл ще не знав, що вже наступного року він братиме участь у виборах на посаду Президента України.

А тим часом почали активно групуватися політичні сили, що в складних умовах виявляли свої політичні здібності, допускали певні прорахунки, які до цього замовчувалися чи приховувалися.

На засіданні Центрального проводу Руху на початку серпня 1991 р., коли обговорювалося питання про кандидатури на посаду Президента України, В. Чорновіл та М. Горинь були відсутні, бо перебували у львівській лікарні. Б. Тернопільський та І. Драч висловилися проти кандидатури В. Чорновола. Усі інші члени Центрального проводу підтримали кандидатуру В. Чорновола [3, с. 79].

Обирати Президента України мали за принципами загального, рівного і прямого виборчого права, шляхом таємного голосування. В. Чорновіл не розгортав активну діяльність у створенні передвиборчого демократичного блоку, він агітував за висунення єдиного кандидата. Зрозуміло, що коли один кандидат висувається від блоку, то у нього більше шансів на здобуття перемоги, і громадянам легше зробити свій вибір, не треба "розриватися" між кандидатами з одного блоку [3, с. 79].

Від Української республіканської партії кандидатом у президенти був висунутий Л. Лук'яненко, після чого почалася агітація, мітинги за нього. Від ДемПУ був висунутий В. Пилипчук [8, арк. 30]. У цей час опозиційні партії прагнули лише об'єднання, щоб скерувати свої зусилля для перемоги на виборах.

У Народному Русі все відбувалося складніше, В. Чорновіл ратував за поширення ідеї незалежної демократичної Української держави. Зріли настрої про висунення та підтримку єдиного кандидата від демократичного уряду. Але до Руху інші політичні сили не прислухалися [3, с. 80].

20 липня 1991 р. прийнята ухвала Центрального проводу про участь Руху у виборах Президента України. При цьому відзначалося, що треба враховувати політичну ситуацію щодо впливу КПУ на Україну, ЦК КПУ на Верховну Раду та уряд України. Підкреслювалося, що пасивна позиція демократичних сил у виборчій кампанії лише збільшить можливості КПРС-КПУ і зменшить позиції демократичних сил. У зв'язку з цим Центральний провід Народного Руху України рекомендував усім своїм структурам взяти найактивнішу участь у майбутніх президентських виборах, удосконалювати форми і методи, засоби пропаганди та агітації за ідеї незалежної, демократичної Української держави як єдиного гаранта гідного майбутнього українського народу [9, с. 198].

За об'єднання українського народу та демократичних сил буде реальна можливість перемоги на виборах кандидата від Руху. Водночас були обговорені усі кандидати на посаду Президента, нарешті, вирішено, що Центральний провід пропонує голову Львівської обласної Ради народних депутатів В. Чорновола. 1 вересня 1991 р. відбулася сесія Великої Ради Руху, на якій висунута кандидатура В. Чорновола на посаду Президента України.

У ніч на 19 серпня 1991 р. в СРСР відбулася спроба державного перевороту. Головна мета перевороту – придушення демократичних і національно-визвольних процесів у республіках. Це було неприхована спроба перекреслити прогресивні здобутки народів на шляху до державного суверенітету. Дії заколотників були незаконними. У відповідь на це, Президент Росії Б. Єльцин оголосив учасників перевороту державними злочинцями і закликав до безстрокового страйку [10, арк. 156]. 24 серпня 1991 р. на Всеукраїнських зборах Асоціації демократичних рад України в результаті рейтингового голосування за кандидатуру В. Чорновола висловилося в'ятеро більше учасників, ніж за В. Гриньова, який посів друге місце за рейтингом. У інших кандидатів на посаду Президента України такої потужної підтримки не було [3, с. 81].

Протокол сесії Великої Ради Народного Руху України від 1 вересня 1991 р., свідчить про те, що обговорили питання висунення кандидата у Президенти України. Всього членів Великої ради Народного Руху України на сесії було присутні 91 зі 128 членів, за кандидатуру В. Чорновола проголосували 57 членів [11, арк. 2]. До речі, на сесії Великої ради Руху обговорювалися ще дві кандидатури, це Л. Лук'яненко та І. Юхновський. Одним із найсильніших кандидатів у президенти був голова Верховної Ради Л. Кравчук.

В. Чорновіл йшов на посаду Президента України із закликами такого змісту: Щоб ви були вільними людьми. Щоб ви самі могли вирішувати свою долю. Щоб ви були господарями, а не наймитами на власній землі. Щоб ця земля була ваша. Щоб вами ніколи не сміли і не могли командувати люди, які не знають і не люблять землю. Щоб на зміну радгоспам і колгоспам поступово прийшли селянські кооперативи і селяни-власники. Щоб відродилася віра ваших батьків. Щоб український хліб купували Америка і Німеччина. Щоб Україна стала європейською державою [12].

У інтерв'ю В. Чорновіл неодноразово наголошував на несуттєвій різниці між власною програмою і програмою свого основного конкурента Л. Кравчука. Він характеризував їх так: "відрізняються програми лише нюансами або вмінням більш літературно і дохідливо її викласти". А далі продовжив: "Є кандидати, які вистраждали свою програму всім своїм життям, і є ті, хто взяв її вже готовою, зрозумівши, що тільки в ці гасла повірить народ" [6, с. 507].

В. Чорновіл визначав свою програму, як програму незалежної, демократичної держави, що відкрита для суспільства, ліберальної ринкової економіки, але обов'язково із соціальним захистом. Він називав також деякі прорахунки та упущення, що нерідко залишаються на потім: це – відсутність грошової одиниці, митних кордонів, армії, що є запорукою для політичної стабільності [3, с. 82].

У ході президентських виборів відбувалося змагання між двома сильними політиками, хоч доля їх складалася по-різному. Так, Л. Кравчук, починаючи з 70-х років, отримав чергове підвищення на службі, у 80-ті – наступне підвищення вже у ЦК КПУ. У 90-ті роки – обраний народним депутатом України та головою Верховної Ради України. Отож Л. М. Кравчук був вихованцем системи номенклатурного режиму [3, с. 82–83].

Щодо долі В. Чорновола, то вона склалася зовсім по-іншому. 60-ті роки – це перші протести проти репресій та пропаганда незалежності України, перший арешт і ув'язнення на 3 роки. На 70-ті роки припало видання нелегального часопису "Український вісник", опісля другий, третій, четвертий арешти, 6 років таборів, 5 років ув'язнення. Після звільнення займається створенням правозахисної організації Української Гельсінської Спілки. У 90-ті роки – обраний народним депутатом України, головою Львівської обласної Ради народних депутатів [3, с. 83].

І все ж таки суспільство виявилось неготовим до визначення лідера нового спрямування, з новим світоглядом та мисленням, який, борючись усе своє життя за незалежність, брутально переслідувався, неодноразово отримував ув'язнення та заслання. Трійка найпопулярніших кандидатів, згідно з даними Центрвиборчкому України та "Соцінформу", розподілилася так: Л. Кравчук – 36,6 %, В. Чорновіл – 16 %, Л. Лук'яненко – 3,2 % голосів [13].

Незадовго до виборів, Центральний провід НРУ здійснив чергову спробу консолідації демократичних сил, прийнявши 4 листопада 1991 р. ухвалу, в якій пропонувалося усім структурам Руху активізувати свою діяльність на підтримку кандидата у Президенти України від Руху – В. Чорновола. І тому було ухвалено, необхідність консультацій із політичними партіями задля підтримки кандидатів у Президенти України з метою: запобігання розгортанню боротьби між кандидатами від демократичних сил або їх групам підтримки та ін. [14, арк. 12].

Найбільше голосів В. Чорновіл отримав у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській областях. Однією з основних перешкод на шляху до перемоги, було роз'єднання демократичних сил, не було єдиної кандидатури, за яку мали б віддати свої голоси. На президентських виборах 1 грудня 1991 р. кандидат від НРУ В. Чорновіл виборов друге місце.

На початку 90-х років ХХ ст. розпочалося активне державне будівництво, утвердження державного суверенітету України на основі "Декларації про державний суверенітет України", "Акту проголошення незалежності України". Відбулися перші вибори Президента України.

Таким чином, найвищим досягненням у діяльності НРУ та його лідера, стала боротьба за встановлення державної незалежності України. Народний Рух України на чолі з В. М. Чорноволом постійно перебував у епіцентрі суспільно-політичного життя України, як наслідок закладено початок важливих політичних рішень та продовження складних державотворчих процесів, відродження української духовності.

Список використаних джерел

1. Деревінський В. В'ячеслав Чорновіл. Нарис портрета політика: Монографія / В. Деревінський. – Тернопіль: Джура, 2011. – 224 с.
2. Чорновіл В. Твори: У 10-ти т. – Т. 1–7 / В. Чорновіл. – К., 2003–2010.
3. Побережець Г. С. Чорновіл В'ячеслав Максимович: життєпис-хроніка діяльності та творчості: монографія / Г. С. Побережець,

В. П. Шкварець. – Миколаїв: Іліон, 2012. – 148 с.: іл. 4. Давимука С. Львівський період державотворчої діяльності В. М. Чорновола 1990-1992 рр. / С. Давимука // Чорноволівські читання. – К.: МАУП, 2003. – С. 49. 5. Ключковський Ю. Роль Вячеслава Чорновола у формуванні ідеології Руху / Ю. Ключковський // Чорноволівські читання. – К.: МАУП, 2003. – С. 64. 6. Чорновіл В. Твори у 10-ти т. – Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 – грудень 1992) / [Упоряд. Валентина Чорновіл]. – К.: Смолоскип, 2011. – С. 51–52. 7. Акт проголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради Української РСР про проголошення незалежності України // Шкварець В. П. Історія держави і права України / В. П. Шкварець, В. К. Орловський. – Миколаїв: Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – С. 154–155. 8. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО України), ф. 272, оп. 1, спр. 6, 30 арк. 9. Лозицький В. Провісники свободи, держави і демократії: Документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України / В. Лозицький, О. Бажан, С. Власенко, А. Кентій. – К.: 2009. – с. 198. 10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2906, 156 арк. 11. ЦДАГО України, ф. 270, оп. 1, спр. 123, 2 арк. 12. 3 агітаційної листівки В. М. Чорновола під час президентських виборів 1991 р. 13. Референдум про незалежність України. Вибори Президента 1 грудня 1991 року: Зб. Інформаційний прес-реліз та агітаційні матеріали. – К., 1992; Деревінський В. Названа праця. 14. ЦДАГО України, ф. 270, оп. 1, спр. 112, 12 арк.

Анна Побережец

УЧАСТИЕ ВЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА В ПРЕЗИДЕНТСКИХ ВЫБОРАХ В УКРАИНЕ

В статтє проанализировано участие В. Чорновола в президентских выборах в Украине 1991 г., его роль в общественно-политической жизни и возрождении духовности.

Ключевые слова: В. М. Чорновол, Л. М. Кравчук, НРУ, Рух, президентские выборы.

Anna Poberezhets

PART CHORNOVOL IN PRESIDENTIAL ELECTIONS IN UKRAINE

The article analyzes Chornovol part in the presidential elections in Ukraine in 1991, its role in social and political life and the revival of spirituality.

Key words: V. M Chornovol, L. M. Kravchuk, the PMU, the Movement's presidential election.

УДК 551.510.42(477.8) "1990"

Руслан Чигур

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ЗАБРУДНЕННЯ ПОВІТРЯНОГО БАСЕЙНУ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ У 1990-Х РР.

У статті на основі аналізу архівних джерел проаналізовано причини негативного впливу на стан повітряного басейну Західного регіону України промислових підприємств, автотранспорту, неефективної діяльності державних органів влади у 1990-х рр. Автором запропоновано шляхи покращення стану атмосферного повітря в регіоні.

Ключові слова: Західний регіон України, забруднення атмосферного повітря, промислові підприємства, очисні споруди, ухвали та звіти державних органів влади.

Повітря – один з найважливіших елементів підтримки усіх живих організмів на землі, в тому числі і людини.

Об'єктом наукового дослідження є процеси впливу суспільства на повітряний басейн регіону в контексті історичного аналізу.

Предметом дослідження виступають конкретні форми техногенного впливу на атмосферне повітря регіону, з'ясування причин і розуміння суті соціально-екологічних процесів.

Метою дослідження є розгляд, вивчення та аналіз процесів соціально-екологічного розвитку Західного регіону України внаслідок посилення негативного антропогенного впливу суспільства на атмосферу краю упродовж 1990-х рр.

Автор поставив перед собою такі дослідницькі завдання, як з'ясування причин зростання негативного антропогенного впливу на повітряний басейн регіону; вивчення методів діяльності державних органів влади, промислових структур, щодо охорони атмосфери краю; проаналізувати державні підходи у вирішенні екологічних проблем пов'язаних із забрудненням повітря у досліджувальний період.

Досліджувана проблема, ще недостатньо ґрунтовно науково проаналізована саме в історичному аспекті. Зокрема, опубліковано низку праць, у яких досліджується проблема джерел